

original scientific paper
prejeto: 2002-04-16

UDK 94(497.4/.5)"1867/1918"

OBRISI HRVATSKO-SLOVENSКИH ODNOSA U POLITICI KRAJEM 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

Stjepan MATKOVIĆ

Hrvatski institut za povijest, HR-10000 Zagreb, Opatička 10

IZVLEČEK

Avtor se v članku ukvarja z inenzivnostjo in vsebino hrvaško-slovenskih političnih odnosov v obdobju 1867/68-1914. Še posebej se posveča strankarsko-ideološki povezanosti, pri čemer poudarja trdne vezi med pravaškimi strankami v Banski Hrvški s slovenskimi politiki. Posebno pozornost posveča sklicevanju posameznih slovenskih politikov na hrvaško državno pravo, predvsem v kontekstu državnopravnega statusa posameznih narodov v Avstro-ogrski monarhiji, in stališču hrvaških politikov, da se Slovincem omogoči uporaba naravnega prava.

Ključne besede: Habsburška monarhija, Hrvati, Slovenci, hrvaško državno pravo

ALCUNI CENNI SUI RAPPORTI POLITICI CROATO – SLOVENI ALLA FINE DELL'OTTOCENTO E ALL'INIZIO DEL NOVECENTO

SINTESI

L'autore tratta i rapporti politici croato-sloveni nel periodo 1867/68 - 1914. Particolare attenzione è dedicata ai collegamenti ideologici e di partito, mentre sono posti in evidenza gli stretti legami esistenti fra i partiti del Diritto del banato di Croazia ed i politici sloveni. Nell'articolo si sottolinea la posizione che alcuni politici sloveni avevano nei confronti del diritto giuridico amministrativo croato, cosa che l'autore pone nel contesto dello status di diritto pubblico di alcuni popoli dell'Austria-Ungheria e delle posizioni dei politici croati, favorevoli a permettere agli sloveni la realizzazione del loro diritto naturale.

Parole chiave: Monarchia asburgica, croati, sloveni, diritto statale croato

Odnosi između Slovenaca i Hrvata tijekom nagodbenog razdoblja (1867/68-1918) nezaobilazno su poglavlje suvremene historiografije. Oba su naroda živjela u istoj državi pod dinastijom Habsburgovaca, a u drugoj polovici 19. st. suočila su se, svaki na svoj način, s akutnim problem rješavanja nacionalnog pitanja i razvoja modernog društva na zasadima odrednica građanskih pokreta. Za Hrvate je bila neosporna geopolitička činjenica da je Slovenija sjeverozapadni susjed, koji ima svoje osobito značenje u definiranju odnosa prema Austronijemcima i Talijanima. Tijek zbivanja iz razdoblja buđenja narodne svijesti potaknuo je val razmišljanja o bliskostima, koja su se sve do raspada Dvojne monarhije nastojala primjenjivati u društvenom životu na različite načine: od pogleda koji su polazili od geografske bliskosti do ideja o narodnoj istovjetnosti.

U sjednici Hrvatskog sabora 7. lipnja 1848. govorilo se o odnosu Hrvatske prema Ugarskoj i ostalim narodima Austrije. Tada je izražena želja: "Budući da je želja opća naroda našega, da se ne samo braća naša dalmatinska opet s nama sasvim sjedine i tako u obziru zakonotvorstva, kako i u obziru upraviteljstva s nami jedno tijelo budu, nego da i vojvodine srpske, koje mi od njih. Veličanstva potvrđenu imati želimo, ne manje slovenske nami susjedne pokrajine doljno-štajerske, kranjske, koruške, Istrija i Gorica s nama u užu savez stupa, mnenje je ovoga odbora, da se i ove želje izvršuju ne samo kod njih Veličanstva po odboru, koji će pod predvođenjem njih preuzvišenosti g. Bana naskoro se otputiti, nego i kod općenitog državnog sabora austrijskog po naših poslanicah podupiru" (Deželić, 1925, 200). I na području publicistike razvili su se solidni odnosi (Markus, 2001, 158-159). Ti podaci ukazuju na činjenicu da je tijekom nacionalnih pokreta 1848. razvijena svijest o međusobnoj suradnji, koja je sezala do ideje o političkom povezivanju u reformiranoj Monarhiji.

Uzajamnost interesa odrazila se i na buduća politička kretanja. U ovome radu zanima nas jedna specifična pojava. Sve do 1918. dio političkih predstavnika slovenskih zemalja pozivao se u obrani svojih interesa i na hrvatsko državno pravo. Takav stav bio je odraz tadašnjeg shvaćanja državnog prava i ustavnih odrednica koje su proizlazile iz dvaju nagodbi, dvaju najviših i središnjih pravnih akata u Habsburškoj monarhiji. K tomu valja pribrojiti i druge ugovore pojedinih naroda s dinastijom. Kraljevina Hrvatska i Slavonija imala je u nagodbenom razdoblju određena obilježja na temelju kojih se mogla pravnoteoretski smatrati državom: posebnu državnu vlast, politički narod i poseban teritorij. Međutim, odnos peštanske vlade prema Hrvatskoj u znatnoj je mjeri ograničavao razvoj državne ideje. S druge strane, za Hrvate su čvrsti odnosi sa Slovencima bili vrlo bitni zbog činjenice da je dio hrvatskih zemalja bio u austrijskoj polovici Monarhije. Slovenci su se isto tako nalazili u austrijskoj državi gdje je ustrojstvo

parlamentarnog života nalagalo suradnju svih slavenskih naroda, pa u tome nisu bili iznimka ni Hrvati iz Dalmacije i Istre. Podijeljenost hrvatskih zemalja pretpostavljala je nezadovoljstvo većine političara i javnosti prema dualizmu što je bio izravni impuls za skretanje pozornosti prema mogućim saveznicima u uspostavi pravednije raspodjele moći.

Između mnogih javnih osoba razvijena je u drugoj polovici 19. stoljeća solidna komunikacija. Đakovačko-srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer održavao je dobre veze sa slovenskim klerom, građanskim intelektualcima i nacionalnim institucijama. Kroničari su zabilježili njegovu materijalnu i moralnu potporu pri osnivanju Slovenske Matice (1863), narudžbu svih zvona na stolnoj crkvi u Đakovu iz jedne ljubljanske tvornice i višegodišnja ljetovanja u Rogaškoj Slatini (NO, 1905). Na razvoj uskladenih odnosa utjecali su i brojni Slovenci u Hrvatskoj, osobito u Zagrebu, koji su svojim profesionalnim aktivnostima pridonijeli kvalitetnijem životu čitavog hrvatskog društva.

U ovom članku najviše se pozornosti posvećuje pravaškom odnosu prema Slovencima. Objašnjenje za takav izbor leži u činjenici da je krajem 19. stoljeća pravaštvo bilo najpopularnija politička misao među Hrvatima. No, prvo pogledajmo kako su tvorci Stranke prava, osnovane nakon obnove ustavnosti početkom 1860-ih godina, motrili na Slovence u svojim političkim analizama i prijedlozima. Do sada je u historiografiji najpotpunije proučen stav Eugena Kvaternika, koji je primjetan u različitim varijantama i u kasnijim razdobljima pravaškog razvoja (Kuntić, 1958, 113-133). Kvaternik je imao dvostrani pristup. S jedne strane, u skladu s temeljem pravaške politike držao se vlastite interpretacije hrvatskog državnog prava, po kojoj se agitiralo za "hrvatstvo Slovenaca" (Kuntić, 1958, 114). Na tom tragu razvio je priču o "hrvatstvu Planinskih Hrvata", koja je stavljena u kontekst međunarodne situacije, kad je heterogena skupina političkih emigranata s područja Habsburške monarhije nastojala iskovati planove protiv osnaženja Njemačke konfederacije. Tom je prigodom Kvaternik pisao o zaštiti "noričkih ili karantanskih Hrvata". U slučaju raspada njemačkog saveza tražio je da se "sve sloveno-hrvatske, kano Gorica i Gradiška, Koruška, Kranjska i marka vindiška" priključe "Trojnoj kraljevini hrvatsko, slavonsko, dalmatinskoj". Tako ustrojena država imala bi s drugim zemljama u kojima vlada habsburška kuća samo zajedničkog vladara. Glavni argument u raspravi bilo mu je pozivanje na izbor Ferdinanda I. za hrvatskog kralja u Cetinu i Hrvatsku pragmatičku sankciju (1712.) po kojima su izvedena dva zaključka: 1.) da su Hrvati prigodom izbora Ferdinanda I. zahtijevali da spoji s Hrvatskom "austrijsko-hrvatske zemlje", a tu je Kvaternik mislio na slovenske zemlje i 2.) po odluci Hrvatskog sabora iz 1712. priznalo se ženskoj lozi vladajućeg doma pravo na hrvatsko prijestolje uz opasku da se pod tim podrazumijeva "taj i

ženski spol presvietle austrijske krvi – koji neće imati u posjedu samo Austriju, već i pokrajine Štajersku, Korušku i Kranjsku". S druge strane, Kvaternik je polazio od pragmatičnog gledišta da su Hrvati i Slovenci neizbježno upućeni na zajedništvo zbog aspiracija većih naroda u Austro-Ugarskoj.

Drugi hrvatski političari nisu se slagali s Kvaternikom. Utjecajni Franjo Rački, pripadnik Narodne stranke, kritizirao je način na koji su pravaši pretpostavljali ideju oživotvorenja hrvatskog državnog prava. Predsjednika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti smetali su vrlo visoki zahtjevi pravaša za cjelokupnošću hrvatske države i argumenti na koje su se pozivali. Rački je smatrao da Hrvati moraju tražiti utjelovljenje Vojne krajine i prisjedinjenje Dalmacije, dok su ostale koncepcije o državnoj integraciji smatrale pretjeranima, apsurdnima, neozbiljnim i neizvedivima. "Malo je za nju (Stranku prava) briga što se narod u onim prvim zemljama drži za Slovence /.../" pisao je objektivno i realno Rački, smatrajući da su Slovenci već razvili svoju vlastitu, samostalnu nacionalnu misao (Strossmayer-Rački, 1971, 423; Korunić, 1997, 105). Stoga je on u shvaćanju hrvatske države gotovo uvijek govorio o Trojednoj kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Njegovo je gledište bilo da hrvatski političari moraju obavezno otkloniti argument historijskog prava u razgovorima sa Slovincima, ali je isto tako zagovarao da se "steknu simpatije braće Slovenaca" i da se političkom aktivnošću radi na tome da se Slovenci "prislone" na Hrvatsku.

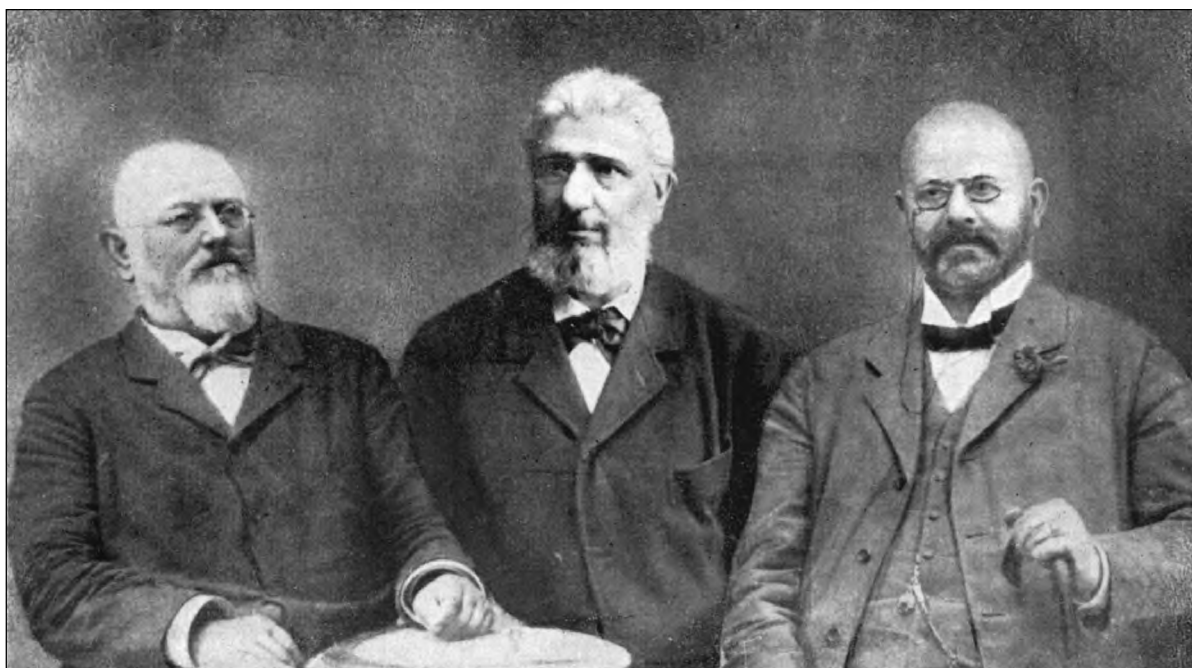
Ni Ante Starčević, prvak Stranke prava, nije se ustručavao od dopisivanja sa slovenskim intelektualcima o čemu svjedoči njegovo pismo upućeno u formi odgovora uredniku celovačkog lista *Mir* Lipeu Haderlapu iz 1884. godine u kojemu se razmatralo pitanje hrvatsko-slovenskih odnosa (Markus, 1997, 529-537). Haderlap je bio "pervi Slovenac" koji je stupio u dodir s pravaškim prvakom, razmijenjujući mišljenja o uređenju javnih poslova. U pismu Starčević ističe da se pravaši oslanjaju na povijesno pravo, ali i na primjenu modernog načela o pravu narodnosti. Kad govori o povijesnom pravu, hrvatski "otac domovine" je tvrdio da su slovenske zemlje nekad sačinjavale s Hrvatskom jedinstveno narodno i državno tijelo koje su bile pod upravom bana. No, odmah zatim zabilježio je da mu cilj nije bilo isticati isključivo hrvatstvo: "Za izbegnuti nesporazumljenje moram naglasiti da je meni svejedno, da li nas vami ili vas nami utelove, samo neka nas sjedine, i neka nam naš ustav povrate". Iz čitavog pisma bilo je evidentno da nema u suštini negacije slovenskog naroda ili spominjanja "planinskih Hrvata". Kod Starčevića je prevladavalo tipično stajalište i zabluda da Slovenci ne mogu samostalno živjeti u vlastitoj državi jer nemaju dovoljno sredstava i moći za razvitak svih potrebnih područja djelovanja koji čine samoodrživu državnu tvorinu, nezgodno su ukliješteni između imperijalnih

tendencija Italije i Njemačke, te se ne mogu dovoljno prostorno širiti. Stoga je predlagao Haderlapu da se njegov narod spoji s Hrvatskom i u tome tvrdio: "Slovenia ima priličnu intelligenciju i u obće pučanstvo koje u cjelokupnom gospodarstvu mnogo je napriednije od pučanstva ostalih zemaljah Hervatske. Toj intelligencii i tomu pučanstvu, dok postanu domaćini u onih zemljah, otvaraju se za polje radnje i najviše javne službe, i oberti i zanati, i tvorničarstvo, i tergovanje, i pogodno more i plovitbeni potoci i preplodno tlo."

Na poticanje sklonosti jednih prema drugima išli su i drugi razlozi, koje smo već spomenuli u prijašnjim slučajevima. Tu se izdvajaju loša iskustava s moćnijim i većim susjedima, koji su u epohi poznog imperijalizma nastojali ostvariti svoje nacionalne i državne interese. Sve je to utjecalo na manje narodne skupine da se pokušaju povezati. U svakom slučaju, najprisnija i plodna suradnja bila je u Istri, gdje su političke skupine Hrvata i Slovenaca zajednički nastupale nasuprot talijanskih organizacija, a napose agresivne iredente.

Odnos prema slovenskim etničkim zemljama polazio je iz interesa hrvatskih političara da se političkim sporazumom i ustrojstvom saveza hrvatskog i slovenskog naroda prevladaju problemi koje je donosio dualistički sustav. Koncepcije hrvatske oporbe odobravali su mnogi slovenski političari. Njima su odnosi s Hrvatima bili od izuzetne važnosti. Razni oblici pritisaka germanizacije izravno su ugrožavali razvoj slovenske nacije. I primorski dio slovenskih zemalja bio je neposredno na dnevnom redu talijanskih aspiracija tako da su se Slovenci našli u nepovoljnom okruženju. Takve okolnosti okretale su slovenske političare prema Hrvatskoj, štoviše oni su otvoreno pristajali uz hrvatsko državno pravo videći u njemu izvorište vlastite sigurnosti i podršku u borbi za otklanjanje tuđih prijetnji. Na kraju 19. stoljeća nailazimo na nekoliko slučajeva u kojima se jasno

Sl./Fig. 1: Josip Frank.

Sl./Fig. 2: Trojica Starčevića. / The three of Starčević.

očituje intenzitet slovensko-hrvatskih odnosa na političkom području.

Do intenzivnije suradnje slovenskih i hrvatskih političara oporbenog kruga dolazi početkom 1890-ih godina. U hrvatskoj historiografiji vrlo je podrobno obrađeno plodno razdoblje njihove kooperacije s početka 1870-ih godina (Korunić, 1986). Zbog razvoja političkih događaja okolnosti iz 1880-ih, kad je dualizam bio u fazi učvršćavanja, nisu bile pogodne za aktivniju i otvoreniju suradnju tako da su odnosi bili uglavnom popraćeni izjavama o moralnom i kulturnom jedinstvu. Čvršći odnosi uspostavljeni su između pravaša Dalmacije i Istre sa slovenskim zastupnicima u bečkom Carevinskom vijeću. Zbog njihovog sličnog položaja unutar Cislajtanijske nije bilo većih smetnji suradnji. Rezultat je bio Hrvatsko-slovenski klub koji je osnovan koncem 1892. godine prigodom rekonstrukcije političkih snaga. U radu tog Kluba programatski se djelovalo "na temelju zgodovineskega prava hrvaškega kraljevstva, prirodnih zakonov in narodne volje" (Melik, 1990, 67-70). Iz pisanja stranačkog tiska može se zaključiti da je rad Kluba poticao svijest i kod Slovenaca i kod Hrvata što je trebalo poslužiti "suzbijanju protuslavenske politike" u austrijskog polovici Monarhije (Ob, 1892). S hrvatske strane najviše su se isticali političari pravaške identifikacije iz Istre, Vjekoslav Spinčić i Matko Laginja, a uz njih su zapaženo mjesto imali i Juraj Biankini, Niko Dapar i Vergil Perić, dalmatinski političari skloni pravaškoj ideji. Oni su sudjelovali u osnivanju Hrvatsko-slovenskog kluba koji je promicao ideje hrvatskog državnog prava, prirodnog prava naroda i narodne volje (Bratulić,

1961, 7). Njihova odanost idejama demokracije i parlamentarizma stvorila je čvrste temelje za dugu i plodnu suradnju sa slovenskim političarima, a rezultati njihova dijaloškog pristupa omogućili su da se ideje suradnje postupno prelijevaju i na druga područja jugoistoka Monarhije.

Od početka 1890-ih zamjetan broj slovenskih političara zagovarao je ideju političkog sjedinjenja Slovenaca s Hrvatskom, smatrajući da Hrvatska sa svojim državnopravnim položajem može biti poželjan saveznik u razvoju slovenskih nacionalnih interesa (Matković, 2001, 42-44). U tom smislu i slovenski liberali i kršćanski socijali izražavali su potrebu suradnje s pravašima o čemu svjedoči njihova nazočnost na skupovima u Bansknoj Hrvatskoj. Liberal Ivan Tavčar sudjelovao je na manifestaciji polaganja kamena temeljca za Starčevićev dom. Tom prigodom brzojave potpore pravašima poslali su na slovenskom jeziku dr. Konrad Janežič iz Celja, družba goriških somišljenikov, Akademično društvo iz Graza, uredništvo narodnjačko-naprednog *Slovenskoga Naroda* i Josip Nollj iz Ljubljane te političko društvo Edinost iz Trsta (ISP, 1894). Svi brzojavi bili su prožeti nabojem političke uzajamnosti – "samo popolno zjedinjenje resi Hrvate in Slovence" – i podržavanjem pravaškog djelovanja. Slovensko-hrvatske veze održavane su i sljedećih godina. Tijekom ljeta 1897. u Ljubljani je održan sastanak pripadnika "Slovenskoga kršćansko-narodnog saveza", a u rujnu iste godine došlo je do konferencije slovenskih i hrvatskih zastupnika na Carevinskom vijeću na kojoj su sudjelovali i saborski zastupnici iz slovenskih zemalja, Ban-

ske Hrvatske, Dalmacije i nekih drugih predstavnika slavenskih naroda u Monarhiji. Na oba skupa naglašeni su kulturno-nacionalni problemi Slovenaca u Koruškoj, celjsko pitanje, nepravednosti izbornog zakonodavstva i distribucije političke moći u upravnim tijelima širom Istre, Gorice i Trsta. U listopadu 1898. slovenski kršćanski socijali bili su na Trsatu gdje je održana skupština Stranke prava, tj. pripadnika domovinaške struje rascijepanih pravaša. Kanonik Andrej Kalan, profesor teologije Janez Krek i narodni zastupnik u Kranjskom saboru Janko Brejc izjavili su tada u ime Slovenske ljudske stranke da pristaju uz program Stranke prava. Krek je tom prigodom izjavio: "Slovenci se moramo združiti s Hrvati na temelju hrvatskega državnega prava. Potrebo tega skupnega dela dokazuju zlasti zadnji dogodki v državnem zboru na Dunaju. Zastopniki slovenski in hrvatski, zlasti oni, ki jih pripada stranki prava, se trudijo, da bi izposlovali najnujnejših za obstoj slovanskih narodov na jugu neobhodno potrebnih pravic, a njih trud je zaman in prepričanavedno trdneje, da imajo za nas na Dunaju gluha ušesa. Lčeni smo preslabi, da bi nas upoštevali, zato treba, da se združimo in sicer na temelju velike ideje, katero zastopa stranka prava, stoječ na stališču hrvatskega državnega prava." (Prunk, 1986, 164-165).

To je značilo da se više nije samo javno govorilo u prilog podržavanja ideje o kulturnoj zajednici, nego se tražilo i prisnije političko jedinstvo. U povodu pravaškog kongresa na Trsatu pisao je ljubljanski dnevnik *Slovenec*, glasilo Katoličko-narodne stranke, kasnije Slovenske ljudske stranke: "Hrvaško državno pravo, utemeljeno v zgodovinskih dejstvih in dokumentih, dokazuje: 1. da je hrvaška kraljevina slobodna, samosvojna, popolnoma avtonomna država, i 2. da spadajo pravno k Hrvaški tudi dežele, kjer prebivajo Slovenci" (HD, 1898; Ob, 1898). Iz takvog stajališta moglo se zaključiti da dio slovenskih političkih predstavnika smatra da je politička zajednica s Kraljevinom Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom prikladan model. Drugim riječima, takva politička koncepcija mogla je biti uporište i slovenskim nacionalnim interesima, dakako gledano iz perspektive političkih skupina koje su se našle na skupu u Sušaku, a one su pak propagirale i zajedništvo u ideju kršćanstva. Zanimljivo je bilo i mišljenje zastupnika Kalana koji je imao viziju "krepke organizacije jugoslavenskih naroda na jugu Austrije", što ukazuje na specifično kovanje termina u odnosu na pravašku tradiciju (Ob, 1898). Na skup u Sušaku vrlo su nepovoljno reagirala pojedina mađarska glasila, koja su pisala da je glavna namjera sastanka bila da se Hrvatska otcijepi od teritorija krune sv. Stjepana (Ob, 1898).

Ipak, nije sve bilo posve idealno. Pojavljivali su se i problemi. Takav je bio slučaj sa Žumberkom. Riječ je o pograničnom problemu koji je aktualiziran krajem 19. stoljeća, a o njemu su raspravljale i državne komisije za teritorijalna pitanja (Ob, 1896; Ob, 1898; Badovinac,

1883; 1900). Povod za reagiranje hrvatske javnosti bio je zahtjev slovenskog zastupnika Kluna u kranjskom saboru da Žumberak bude inkorporiran Kranjskoj. Razvila se diskusija u koju su se s hrvatske strane uključila poznata imena poput povjesničara Tadije Smičiklase i Radoslava Lopašića, koji su obojica podržavali politički program Neodvisne narodne stranke. Uz njih su još stali umirovljeni ugarski ministerijalni savjetnik Nikola Badovinac i Jovan Hranilović, obojica rođenih Žumberčana, koji su dokazivali pripadnost toga kraja Kraljevini Hrvatskoj. Žumberak je nakon ponovnog sjedinjenja Vojne krajine s Banskom Hrvatskom (1881.) postao kotarom zagrebačke županije, a od konca 18. st. bio je dijelom zagrebačke županije. Sa slovenske stranke naglašavala se činjenica da je taj kraj bio jedno razdoblje uključen u Kranjsku marku i da su kranjski staleži za vrijeme obrambenih ratova protiv Turaka financirali spomenuti prostor koji je bio naseljen uskočkim stanovništvom. Unatoč svemu, pitanje Žumberka nije previše utjecalo na vrlo korektnu hrvatsko-slovenske odnose, ali je taj spor važno uočiti jer svjedoči o realpolitičkim problemima na prijelazu stoljeća.

Na odvijanje hrvatsko-slovenskih odnosa velik su utjecaj imale stranačke ideologije. Potkraj 19. stoljeća domovinaši su se uže povezali sa slovenskim kršćanskim socijalima, dok su frankovci održavali dublje odnose s liberalima. Kasnije se počela mijenjati situacija, pa su upravo frankovci bili koncepcijski povezani sa Slovenskom ljudskom strankom oko zagovaranja trijalističkog uređenja Monarhije, za razliku od domovinaša koji su se nakon stapanja s obzorašima-Neodvisnom narodnom strankom (1902./1903.) i naprednjacima-Hrvatska napredna stranka (1910.) posve udaljili od trijalizma (Rahten, 1999).

Isto tako, tijesne dodire slovenski političari uspostavili su i s obzoraškim vođama. Na tome je radio liberal Ivan Hribar, koji je vjerovao u okupljanje cijelog slavenskog juga. Taj slovenski političar držao je da velika pogibelj od tuđinaca spaja Hrvate i Slovence. U korespondenciji sa dakovačkim biskupom zanimljiva je njegova namjera za prikupljanjem kapitala. Hribar je težio za pokretanjem jugoslavenske banke koja bi konkurirala "tuđincima", napose austro-ugarskim Židovima. Kada je riječ o sjedištu zamišljene banke, Hribar je inzistirao da ono bude u Ljubljani, a ne u Zagrebu "s obzirom na žalostne tamošnje okolnosti, pa bi s vremenom došao [novčani zavod] u ruke magjarona" (AHAZU, OS, PIH).

Val hrvatsko-slovenske uzajamnosti potvrdio se tijekom narodnog pokreta iz 1903. kada su slovenske stranke oštro kritizirale postupke banovog sustava vlasti prema demonstrantima. Kasniji razvoj događaja promijenio je odnose, točnije rečeno formu zajedničkog djelovanja. I dalje su ostali dosta dobri međusobni odnosi hrvatskih i slovenskih političara, no od novoga kursa jasno su vidljive ideološke podjele. To je bila

djelomično i posljedica Riječke rezolucije (1905) koja nije spominjala slovenski narod, a u politici Hrvatsko-srpske koalicije središnje je pitanje bilo reguliranje odnosa između Hrvata i Srba, dok su se Slovenci našli na marginama rješavanja južnoslavenskog pitanja. Naklonost frankovačkoj liniji, a kasnije i milinovcima, pokazivao je Ivan Šusteršič, vođa Slovenske ljudske stranke (bivše Katoliške narodne stranke), koja je bila jedna od vodećih slovenskih stranaka. Njegova sklonost načelu očuvanja Habsburške monarhije i rješavanja državno-pravnog pitanja u trijalističkoj formi na temelju hrvatskoga državnog prava izravno ga je povezivala s frankovcima (Rahten, 2001, 118-121). U hrvatskoj historiografiji još uvijek prevladava mišljenje da je Šusteršič bio "najutjecajniji južnoslavenski političar u Beču" koji je imao ulogu u "klerikalizaciji" Stranke prava (Gross, 1973, 377).

Kada je riječ o pravašima, odnosno frankovcima, postavlja se pitanje što je bilo sa zabilježenim terminom "planinskih Hrvata", koji je ponekad bio korišten na dnevnom redu pravaških tekstova kao identifikacijska oznaka za Slovence. U načelu, oba su se pravaška krila, izbjegavajući hrvatsku nacionalnu isključivost, držala sintagme "braća Slovenci", koji je korišten i u Programu iz 1894. godine. Pravaši su htjeli pridobiti slovenske političare za političku suradnju u nastojanjima da se potkopa dualistički sustav, koji ni jednoj strani nije odgovarao. Politika suradnje nije mogla polaziti od negacije slovenskog naroda i svih njegovih specifičnih obilježja. Stoga su pravaši isticali slovensku posebnost. Ponekad se još mogla pročitati doskočica o "planinskim Hrvatima", ali uz nju je stajalo objašnjenje da se radi o izrazu kojim se odaje "ljubav prema susjednom narodu", odnosno da se time ne negira postojanje Slovenaca. Frankovačke novine su pisale da su Hrvati i Slovenci bliski po krvi i prošlosti, čime se neizravno govorilo o tijesnom odnosu dvaju naroda. Poznati je književnik Ante Tresić Pavičić, tada još visokopozicionirani član Čiste stranke prava, izjavio da ta stranka ne ide za svojatanjem slovenskih zemalja, ne nameće svoj jezik ni ime, nego "otvara vrata svoje (op. S.M., hrvatske) države" koja pruža bedem spasa od teutonštine i jamstvo je za očuvanje osobne individualnosti. Frankovci su držali da Slovenci sami moraju odlučiti o svojoj sudbini, odnosno da ih hrvatska strana ne može niti smije siliti na ulazak u hrvatsku državu.

Program iz 1894. podrazumijevao je pod slovenskim zemljama Kranjsku, Štajersku i Korušku, a u nekim interpretacijama uključivao je i Goricu. Njihovo priključenje hrvatskoj državi značilo je da se one trebaju izdvojiti iz austrijskog dijela Monarhije. Kako bi konačno bila uređena država, koja bi uključivala Slovence, na temelju hrvatskog državnog prava, nikada nije bilo jasno razrađeno. Kad je riječ o frankovcima tek je u kasnijem razdoblju, kad su intenzivirani dodiri s prijestolonasljednikom Franjom Ferdinandom, upotreb-

ljavana trijalistička formula. U njoj se ustrajavalo na principu očuvanja habsburške dinastije i Monarhije uz odgovarajuću širu primjenu hrvatskoga državnog prava, koje je predviđalo stvaranje posebne, treće cjeline unutar okvira. Unutar treće jedinice, odnosno hrvatske države, rješavalo bi se na načelima ravnopravnosti i slovensko pitanje. O tome kako su slovenski (Krek, Šusteršič, Žerjav, Ušeničnik) i hrvatski političari (J. Frank, Sachs, Babić-Gjalski, Bjelovučić, Kršnjavi) shvaćali trijalističku koncepciju već je istaknuto u historiografiji i stručnoj publicistici (Dežman, 1918, 39-40; Rahten, 1999, 66-73).

U prvom desetljeću 20. stoljeća pojavile su se nove političke skupine u hrvatskom političkom životu. Među njima bili su i hrvatski kršćanski socijali. Oni nisu mogli odmah nastupiti kao politička stranka jer su teško mogli prodrijeti na tlu gdje su dominirale tradicionalne političke skupine. Njihov pokretač bio je kapelan Stjepan Zagorac. Kasnije je jedno njihovo krilo pomoću riječkih kapucina i zagrebačkih isusovaca najozbiljnije i najustavnije krenulo odgajati podmladak prema slovenskom modelu "da u zgodnom času nastupi i kao klerikalna stranka, što se dogodilo, kako je već nabačeno, pod konac svjetskoga rata" (DAZ, OFIP). Model je bio prihvatljiv jer se vjerovalo da donosi poboljšanje materijalnog života i kulturni napredak, a kao dokaz za takvo uvjerenje bilo je upravo djelovanje slovenskih kršćanskih-socijala. Najveći utjecaj širio je svojim aktivnostima Janez Krek, čijom su zaslugom oblici kršćansko-socijalnog rada preneseni u Hrvatsku. Njegovi redoviti kontakti s hrvatskim političarima u bečkom Carevinskom vijeću i socijalni tečajevi na sv. Joštu bili su izvorištem plodne suradnje (IL, 1918). Važno je naglasiti da frankovačko krilo pravaša nije s odobrenjem prihvatilo novu političku opciju na političko-stranačkoj sceni jer je prvotno držilo da bi kršćansko-socijalna stranka, s katoličanskim naglaskom u političkom djelovanju, odbila stanovništvo židovske i muslimanske vjeroispovijesti od hrvatske nacionalne ideje. To je gledište bilo posljedica starčevićanskog liberalnog načela da je vjera izbor pojedinca i da vjersko određenje ne može biti identificirano s nacionalnim identitetom. Uz to, smatrali su frankovci da bečki gradonačelnik Karl Lueger ne može biti uzor kojega treba slijediti jer nije iskreno zagovarao federalizaciju Monarhiju. Argument za tu ocjenu bilo je Luegerovo držanje prema poznatom slučaju germanizacije u celjskoj gimnaziji, kad je jednostrano stao uz njemačku stranu.

Do povezivanja je dolazilo također između Hrvata i Slovenaca socijaldemokratske orijentacije. Tijekom 1890-ih godina došli su slovenski predstavnici na Prvi kongres hrvatskih socijaldemokrata u Zagrebu (1895), a godinu dana kasnije uzvratila je hrvatska delegacija sudjelovanjem u radu kongresa novoosnovane Jugoslovenske socijal-demokratske stranke u Ljubljani. Ebin Kristan je pisao za zagrebačku *Slobodu*, a njegov na-

sljednik Anton Kristan nastavio je održavati veze sa socijalistima u Zagrebu, premda su mu ideološke kolege iz Hrvatske kasnije zamjerile da je tijekom Prvog svjetskog rata previše oklijevao s podržavanjem jugoslavenske ideje (Korać, 1933, 287-288). Drugačije kazano, socijaldemokrati u Hrvatskoj bili su uz klasno zagovaranje interesa "jugoslavenskog proleterijata" i za stvaranje jugoslavenske nacionalne države što su i krajem 1918. sa zadovoljstvom dočekali, a neki od njihovih čelnika postat će i ministrima u nekim nadolazećim vladama.

Među političarima u usponu istaknuto je mjesto na prijelazu stoljeća zauzeo mladi Stjepan Radić. U raspravi o reorganizaciji Monarhije (1905.) i on je pokušao na spoju tradicije i suvremenih kretanja predložiti oslobužan plan u kojemu bi se istakla uzajamnost interesa naroda na "jugu monarhije". Njegov je prijedlog bio da se oko Kraljevine Hrvatske i Slavonije okupe "sve jugoslavenske zemlje monarhije u formi hrvatsko-slovenačko-srbske banovine". U tom kontekstu Radić je protumačio svoj stav sljedećim riječima: "Zemlje, koje bi sačinjavale Hrvatsku ili hrvatsko-slovensko-srbsku Banovinu, ne bi promienile svoga odnošaja prema dinastiji, koja bi slovenskim alpinskim zemljama i Primorjem vladala i na dalje po pravu svojih t.zv. nasljednih zemalja, a današnjom Hrvatskom (razumijem pod tim i Slavoniju i Dalmaciju, Rieku i Međumurje) na temelju pragmatičke sankcije od god. 1712. No zato bi posvema promienio odnošaj slovenskih zemalja prema ostalim nasljednim zemljama, i odnošaj Hrvatske prema Ugarskoj: ovako ujedinjena Hrvatska imala bi zajedničke poslove samo s čitavom monarhijom kao takovom" (HM, 1905). Budući nacionalni prvak Hrvata u razdoblju jugoslavenske države bio je zagovornikom modela federalizma, koji se u tradicionalnom pogledu pokušavao osloniti na modele austroslavizma (Matković, 1993, 133-134). I u ovome slučaju prvo mjesto u procjenama imala je analiza suvremenih političkih odnosa u ozračju međunacionalnih odnosa. Za Radića je jedan od glavnih motiva povezivanja bilo "suprotstavljanje veliko-njemačkom programu", a u tome mu je bila neizbježna nužna suradnja s austrijskim Slavenima, poglavito sa Slovencima, koje je smatrao prirodnim saveznicima, štoviše dijelom jednoga naroda na jugu Monarhije. U razdoblju nakon aneksije Bosne i Hercegovine, prvak Hrvatske pučke seljačke stranke nastojao je svoju skupinu povezati sa Slovenskom ljudskom strankom u uvjerenju da upravo ta slovenska stranka nudi koncepciju dobro organizirane pučke i narodne stranke koja slijedi demokratska načela (Radić, 1938, 165-167).

Vratimo se pravašima. Oni su vrlo brižljivo u svom stranačkom tisku pratili događaja u susjednim zemljama unutar Monarhije. Nekoliko su puta komentirali incidente koji su izbijali između Slovenaca i Nijemaca. U svakom od tih slučajeva pravaši su ustrajno podržavali

slovensku stranu, dajući joj neograničenu javnu potporu. Štoviše, smatrali su da Hrvati moraju podupirati Slovence "svagdje, gdje nam se pruži prilika". Primjer javne i otvorene potpore bio je krvavi događaj iz 1909., kad je vojska pucala u Ljubljani na protunjemačke demonstrante i pritom neke od njih hicima usmrtila. U članku "Žalostni dani u Ljubljani" frankovci su jednoglasno stali uz patriotski raspoložene Slovence i oštro kritizirali "njemačko nasilje", "poniemčene odrode", "nezasitne Niemce" i "teutonske barbare" (HP, 1908). Iako se za moderne pravaše, osobito frankovce, tvrdilo da nisu bili skloni koncepcijama slavenske solidarnosti, što je bilo tumačeno njihovom bezrezervnom sklonošću prema održavnju Habsburške monarhije, bilo je vrlo jasno da se Slovence u potpunosti na transparentan način podupiralo u naporima za postizanje većeg stupnja nacionalne slobode. U malo prije spomenutom slučaju predilekcije frankovačkih pravaša postaju još jasnije kad se vidi držanje stranačkih tijela. Na redovito održavanoj Starčevićovoj građanskoj večeri bio je sastavljen brzojav saučešća, koji je potpisao i predsjednik stranke Josip Frank. Brzojav je bio poslan ljubljanskom načelniku Ivanu Hribaru, a glasio je: "Članovi čiste Starčevićeve hrvatske stranke prava svih slojeva, okupljeni na svom velikom građanskom sastanku, 24. rujna, a u prisuću svojih narodnih zastupnika spomenuše se uz najveće oduševljenje u prvom redu svoje najmilije i najbliže braće Slovenaca i njihovih težkih dana kušnje. Starčevićanci, koji već po svom političkom programu izpovijedaju bratstvo i jedinstvo Slovenaca i Hrvata, žale iz svog raztuženog i ožalošćenog srca nevine žrtve, poginule za čast svoje – dakle naše zajedničke otačbine u Ljubljani, te prosvjedujući proti tudjinskom nasilju, kliču: Slava prolivenoj bratskoj krvi – braće Slovenaca kao jamstva bolje budućnosti."

Dezintegrirajući trendovi u pravaštvu nisu bitnije utjecali na odnose prema Slovencima. U proljeće 1908. došlo je do rascijepa u frankovačkoj Starčevićovoj hrvatskoj stranci prava. Tada je stvorena Starčevićeva stranka prava, čiji su pripadnici nazvani milinovcima po Mili Starčeviću (1862-1917), prvaku te stranke. Ta je stranka u političkoj praksi zagovarala ideje trijalizma, a pri tome je bila za savez sa Slovenskom pučkom strankom (HS, 1911). Zbog takvog stava bila je u čestim sukobima s prvacima Hrvatsko-srpske koalicije, koji su u ime proklamiranih liberalnih načela osuđivali suradnju s predstavnicima kršćansko-socijalnih ideja. Krajem 1911. došlo je do privremeno uspješnog projekta stvaranja svepravaške stranke koja je bila protuteža Hrvatsko-srpskoj koaliciji i politici bana Tomašića. Jedan od ciljeva obnovljene pravaške stranke bilo je riješavanje hrvatskoga pitanja na trijalističkim zamislima. To je značilo da se išlo za ustavnim isključivanjem Banske Hrvatske iz sastava zemalja krune sv. Stjepana i stavljanjem pitanjem uredjenja juga Monarhije na dnevni red Carevinskoga vijeća u Beču. Tom se prigodom

naročito poticala suradnja sa Slovenacima. Čelništvo Stranke prava težilo je povezivanju sa Slovenskom pučkom strankom. Pravaški vrh podupirao je susrete hrvatske i slovenske mladeži. Pravaš Ivan Peršić zapisao je u svojim kronološkim spisima: "Došlo je do velikoga hrvatsko-slovenačkoga kongresa u Ljubljani listopada 1912, na kojem je sudjelovalo do stotinu hrvatskih i slovenačkih parlamentaraca monarkije. Tu se ponovo manifestirala borba Hrvata i Slovenaca za zajednički ideal na temelju hrvatskoga državnoga prava. Prvi praktični rezultat ove akcije bila je hrvatsko-slovenačka opstrukcija u Carevinskom vijeću, za koju se dobilo i pomoć drugih stranaka sa svrhom, da se žigoše nasilničko stanje u onom dijelu carevine koji se zove Hrvatska. Sada je morala i kamarila činiti svoje da monarkija ne bude i dalje pred svijetom stigmatizirana kao država "na bajunetama" pa je učinila pritisak na Peštu da makne (bana, op. S. M.) Cuvaja i da uvede kakovo takovo ustavno stanje. Tako je Cuvaj morao na nedobrovoljni doživotni dopust dobivši za "utješnu" nagradu barunstvo "od Ivanske". Koaliciji je bio otvoren put, da se vrati u onu fazu rezolucijske politike, kakva je bila u medenim tjednima sa banom Tomašićem. Stranka prava je pak podbadana po nekim svojim članovima iz Bosne i Dalmacije pošla daleko kormilariti između Scylle i Charybde, između "okvira" i "izvan okvira", samo što su

"okviraši" dobili po Slovincima znatnu pomoć u društeršiću." (DAZ, OFIP). Politički pravac ujedinjenje Stranke prava nije donio ozbiljnijih rezultata zbog unutarstranačkih razmirica. No, to nije utjecalo na poticanje hrvatsko-slovenskih susreta i međusobno bodrenje.

Frankovački pravaši nastojali su svoj politički program i javni nastup usklađivati prema okolnostima što je značilo da su bili svijesni kako moraju prilagoditi svoje ponašanje i u odnosu na ciljeve drugih političkih skupina ili narodnih zajednica u multinacionalnoj Monarhiji. Vjerovali su da Slovenci, kao i Hrvati, imaju interese za opstankom u državi na čelu s habsburškom dinastijom. Međutim, dinastija nije prepoznala ideal potpunijeg zadovoljavanja zahtjeva naroda koji su u svojoj cjelini bili dijelom Monarhije. Vihor Prvoga svjetskog rata išao je u prilog ostvarenju prava naroda na samoodređenje, ali i zadovoljavanju iredentističkih aspiracija naroda iz Monarhije koji su težili priključenju svojim nacionalnim zajednicama. Djelovanje Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba te političkih emigranta podržalo je stvaranje nove države na ruševinama Austro-Ugarske, no brza pojava političko-gospodarske potčinjenosti u korist najbrojnijeg naroda Kraljevstva SHS stvorila je snažnu odbojnost prema jugoslavenskoj ideji i preduvjete za nove načine formuliranja hrvatsko-slovenskih odnosa.

Sl./Fig. 3: Ante Tresić-Pavičić.

THE OUTLINES OF THE CROATIAN-SLOVENE RELATIONS IN POLITICS AT THE END OF THE 19TH AND IN THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Stjepan MATKOVIĆ

Croatian Institute of Historical Research, HR-10000 Zagreb, Opatička 10

SUMMARY

In the development of the Croatian-Slovene political relations there was certainly more mutual attraction than antagonism. Besides the improved individual national demands and national legal interests, the reciprocity concept was looked upon as the easiest way to achieve democracy and decentralisation of the state system. From the Croatian political perspective, there were almost no conflicts between the two ethnicities who, in fact, lived a similar life, and in the consciousness of the majority of the politicians the national legal framework was a safety link aiding both ethnicities. In fact, not even the problems that were mostly associated with the issue of the accurately defined boundary line could cause no deeper antagonisms. The strategic reasons, however, did not allow the political leadership of the Monarchy to get rid of dualistic decrees and to permit certain forms of a tighter links between the Croats and the Slovenes. At the turn of the 19th century, a more solid cooperation took place, triggered off by the mutual wish to end the rule's dualistic system. The renowned Slovene politicians were appealing to the Croatian national law, for as far as they were concerned it could be a legitimate political base in the stipulation of relations with larger neighbouring nations. Members of the Party of Rights associated with Slovene liberals and clericals, social-democratic parties maintained regular mutual contacts, and at the beginning of the 20th century the Slovene conception of Christian-social ideology was very influential indeed. The most direct cooperation was established in Istra, prompted particularly by the national fight against the Italian minority there. In many cases it was in fact the good Croatian-Slovene relations that were considered as a nucleus of reinstatement of good relations in the southeastern part of the Monarchy. Such relations were also favoured by the followers of the principle to enforce the Croatian national law (members of the Party of Rights) and the nation's natural right of self-determination (members of the National Party), and adherents of Yugoslavianism (social democrats, progressionists). The closed door to the changes in favour of national demands, including those by Croats and Slovenes, caused a downfall of the old Monarchy and a rise of the new Kingdom of SHS / Yugoslavia which, however, began to make the very same mistakes as made in the past in the sense of solving the complex issues of this multinational state and to produce increasingly new political problems.

Key words: Habsburg Monarchy, Croats, Slovenes, Croatian national law

IZVORI I LITERATURA

AHAZU, OS, PIH - Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Ostavština Strossmayer, pisma Ivana Hribara.

DAZ, OFIP - Državni arhiv u Zagrebu, Osobni fond Ivana Peršića, kutija 1, Kronološki spisi – spis "Stari umiru".

HD (1898): Hrvatska Domovina. Zagreb.

HM (1905): Hrvatska Misao. Zagreb, sv. III.

HP (1908): Hrvatsko Pravo. Zagreb.

HS (1911): Hrvatska Sloboda. Zagreb.

IL (1918): Ilustrovani List. Zagreb.

NO (1905): Narodna Obrana. Osijek.

Ob (1892, 1896, 1898): Obzor. Zagreb.

ISP (1894): Izjave za stranku prava. Pismeni i brzojavni pozdravi stigli na svetkovinu dana 26. lipnja 1894., pretiska iz dnevnika Stranke prava Hrvatska. Zagreb.

Badovinac, N. (1883): O Žumberku i Marindolu. Zagreb.

Badovinac, N. (1900): Darstellung des Sachverhalts in der Sichelburger-Marienthaler Frage. Zagreb.

Bratulić, V. (1961): O suradnji južnoslavenskih zastupnika Carevinskog vijeća (1894-1900) i o problemu nacionalnosti u Austriji. Anali Jadranskog instituta, sv. III. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 5-68.

Deželić, V., St. (1925): Slovenci i hrvatski sabor 1848. Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu, I. Zagreb, Kr. državni arhiv, 199-201.

Dežman (Ivanov), M. (1918): Južnoslavensko pitanje. Zagreb, Naklada Dioničke tiskare.

Grđina, I. (1996): Nekronani vojvoda kranjski – dr. Ivan Šušteršič. Zgodovinski časopis, 3/1996. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 369-382.

Gross, M. (1973): Povijest pravaške ideologije. Monografije, 4. Zagreb, Institut za hrvatsku povijest.

- Korać, V. (1933):** Povjest Radničkog Pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, knj. 3. Zagreb, Radnička komora u Zagrebu.
- Korunić, P. (1997):** Hrvatska državna ideja E. Kvaternika 1861. godine: program o organizaciji hrvatske države. Radovi, XXX. Zagreb, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 91-155.
- Korunić, P. (1986):** Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici: hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848-1870. Zagreb, Globus.
- Kuntić, L. (1958):** Slovenija u političkom programu Stranke prava do 1871. U: Jadranski zbornik. Rijeka – Pula, Povijesno društvo Hrvatske-podružnica Rijeka, 113-133.
- Markus, T. (1997):** Pismo Ante Starčevića Lipeu Haderlapu. Časopis za suvremenu povijest, 3/1997. Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 529-537.
- Markus, T. (2001):** Slavenski Jug 1848.-1850. godine i hrvatski politički pokret. Zagreb, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet.
- Matković, S. (1993):** Stjepan Radić o preobražaju Habsburške monarhije. Časopis za suvremenu povijest, 1/1993. Zagreb, 125-139.
- Matković, S. (2001):** Čista stranka prava 1895.-1903. Biblioteka Hrvatska povijesnica 3, Monografije i studije, 13. Zagreb, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet.
- Melik, V. (1990):** Hrvatska. Hrvatsko-slovenski odnosi. U: Enciklopedija Slovenije, zv. 4. Ljubljana, Mladinska knjiga, 67-70.
- Prunk, J. (1986):** Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945. Ljubljana, Društvo 2000.
- Radić, A. (1938):** Sabrana djela XI. Hrvati i Carevina. Zagreb, Seljačka sloga.
- Rahten, A. (1999):** Trialistične zamisli slovenskih in hrvaških politikov v letih pred prvo svetovno vojno. Prispevki za novejšo zgodovino, 2/1999. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 65-74.
- Rahten, A. (2001):** Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897-1914. Celje, Cenesa, Založba Panevropa.
- Starčević, A. (1894):** Djela III. Stranke u Hrvatskoj. Zagreb, Odbor kluba Stranke prava.
- Strossmayer, J. J., Rački, F. (1971):** Politički spisi. Zagreb, Znanje.